

"אמת"

ועד א

הרחקה משקר גם בראיה ושמיעה

פתיחה

"מדבר שקר תרחק" (שמות כג, ז) כותב הספורנו: "מכל דבר שיוכל לסבב שקר", ודיוקו מזה שהתורה הזהירה "מדבר" שקר "תרחק", דהיינו גם מדבר שיש לו איזו זיקה לשקר, אפילו שאין באמירתו שקר - "תרחק". אזהרה מעין זו של "התרחקות" מן השקר לא מצינו בשאר איסורים שבתורה (מלבד איסורי עריות שנא' כעין זה "לא תקרבו" שצריך להתרחק מהם, וחז"ל (יבמות כא.) הוסיפו ע"ז משמרת למשמרת), ומכאן יש להבין את חומרת השקר שהיא מידה מסוכנת המושכת את לבו של האדם, ולכן התורה מזהירה להתרחק מהשקר ומכל אשר יש לו זיקה לשקר, ולעשות את האמת כבסיס לעבודת ה'.

בבואנו לעסוק בביאור מידת האמת והרחקה מהשקר, יש להקדים, רגילים לחשוב ש"אמת" היינו אמירת אמת, ו"שקר" היינו אמירת דברים שאינם אמת, אך כפי שנראה בהמשך הדברים, אמירת אמת היא רק אחת התוצאות ממידת האמת, אבל מידת האמת כלולה מהרבה פרטים וענפים.

אהבת השקר

הרבינו יונה (שערי תשובה ש"ג, קעט) מונה במידת השקר ט' חלקים שונים, ובסוף כתב "הנה אלה חלקי כת שקרנים... וכי המה יסודות לנפש", שקר איננו רק אחד מהלאוין האמורין בתורה אלא הן מיסודות הנפש, לנו נדמה שענין אמת ושקר שייך רק על דברי שקר או אמת, אבל כפי שנוכח לראות הדברים הם עמוקים, הדיבור הוא תוצאה מפנימיות האדם.

בחלק הרביעי (מתוך הט') כותב רבינו יונה: "המשקר בסיפור הדברים אשר שמע ומחליף קצתם במתכוין, ואין לו תועלת בשקריו ולא הפסד לזולתו", בניגוד לשאר חלקי השקר שביאר ר"י קודם, שיש לו איזה רווח או תועלת מהשקר, כאן מדבר באיש שמתכוין לשקר ללא שום רווח ותועלת, וגם אינו מזיק בשקריו לאחרים, ולמה הוא משקר? הרי אין אדם חוטא ולא לו, אם אין לו שום רווח מהשקר, התשובה: "אבל כה משפטו מאהבתו שקר מדבר צדק סלה", הסיבה לשקריו בסיפור הדברים היא "אהבת שקר", יש לו הנאה שמביאה אותו לאהבת השקר כפי שיבואר להלן.

"ופעמים שהוא בודה מלבו סיפור הדברים כולו" גם אם אין לו תועלת או גרם נזק לזולת - "האיש הזה יקל עונשו מצד אחד, על כי אין הפסד לאיש בשקריו ופחזותו, אבל גדול מאוד עונשו בעז פניו ואהבת השקר, ויכבד עונו, כי יאהבהו לבלי תועלת", מצד אחד יש בשקריו צד להקל שאינו גורם שום נזק לאדם, אך מאידך עונשו חמור, כי הוא אוהב את השקר. אדם המשקר עבור בצע כסף או איזו תועלת אחרת, גם אם כדי למצוא חן בעיני הזולת, ודאי זהו מעשה חמור, אך מאידך אי אפשר להגדירו שהוא אוהב את השקר, כי הוא משקר לא משום אהבת השקר אלא שאינו נרתע מלשקר לצורך הפקת רווח ותועלת לעצמו, אבל אדם המשקר ללא שום תועלת, עונשו גדול מאוד כי הוא אוהב את השקר.

אהבת השקר - אהבת הדמיון

מהי ההנאה באהבת השקר? דבשלמא אם מרויח ע"י השקר יש לו הנאה להשתמש בשקר כאמצעי, אבל מהי ההנאה באהבת שקר כאשר אין בו שום תועלת שהיא והוא משמש לכאורה מטרה כשלעצמה?

ביאור הדברים: מטבע האדם להתענג בעולם הדמיון, ונסביר זאת ע"י דוגמא ממשחקי הילדים, ששם אפשר להווכח במידה זו במלוא היקפה. אצל הילדים ההבדלה בין אמת לשקר - בין המציאות לבלתי מציאות עדיין אינה מפותחת, ודרכם של ילדים שאינם מכסים את מעשיהם ודבריהם, ומבליטים את ה"אני" שלהם נסיבת הדבר אינה משום שהם יותר גרועים אלא זהו מחסרון דעה, שעוד לא מפותחים בהם רגש הבושה, רוב משחקיהם מושתתים על כך שהם מכניסים את עצמם לעולם הדמיון, תיבה שבורה נעשית כספינה והילד עצמו קברניטה, ובשעה שהוא עסוק בה הדמיון נעשה אצלו כמציאות, הגרי"ס זצ"ל אמר שהגזל צעצוע מתינוק הרי הוא כמטביע ספינותיו של המבוגר

(עיין ממ"א א עמ' 100), הם גם אוהבים לקרוא סיפורי דמיון וכזב שלא היו כלל, וכן לספר את דמיונותיהם לאחרים, וכל הנאתם וסיפוקם הוא מאהבת הדמיון והפיכתו למציאות.

המבוגר כבר עזב את משחקי הילדות אבל עדיין נותר אצלו השעשוע עם הצעצועים שלו - הדמיון שהוא שואף אליו, אם זו תאווה הכבוד או תאווה הממון וכדו', וכך יש סוג של בני אדם שכל חייהם מושגת על אהבת השקר, וכל הנאתם היא להשתעשע עם עולם הדמיון ולהפכו למציאות [וכיום לדאבוננו יש בתחום זה שטח רחב להכניס את האדם לעולם הדמיון, אם ע"י ספרות או סרטים והצגות שההנאה בכל אלו היא להפליג על כנפי הדמיון, אפילו לדברים שאינם בני קיימא במציאות, ויש גם דברים יותר מסוכנים הגורמים לאדם להשתעשע עם דמיונותיו, אם ע"י שכרות או סמים, שכל אלו גורמים לאדם לברוח מהמציאות אל עולם הדמיון]. אמנם רוב בני אדם מתביישים לספר את דמיונותיהם, אבל יש סוג בני אדם שאינם נרתעים מלעשות זאת, ומספרים סיפורי כזב ללא שום תועלת, אלא רק להנאת עצמם מתוך אהבת השקר, שההנאה בזה היא הבריחה מהמציאות אל עולם השקר הדמיוני.

רבינו יונה ממשיך וכותב: "ואמר שלמה ע"ה (משלי ו, יט) יפיח כזבים עד שקר, פרוש אם תראה אדם אשר יפיח כזביו בשיחתו וסיפור דבריו" - לשון הפסוק "יפיח" לא שאומר ומספר כזבים, אלא שהכזב יוצא מפיו ממילא (המפרשים שם פירשו באופ"א) - "תדע כי תביאהו המדה הזאת להעיד שקר באחיו ולענות בו סרה אחרי אהבתו השקר". אמנם בתחילת דרכו סיפר שקר ללא שום תועלת או היזק לחברו, אבל אדם המדבר שקר מתוך תענוג של אהבת שקר, סופו שיבוא לדברים גרועים יותר, שיעיד עדות שקר באחיו.

בדרך כלל אדם איננו מעיז להעיד עדות שקר גם אם מרויח עי"ז, כיון שמפחד ומתבייש לעשות זאת בפני בית דין, אבל זה שמחמת אהבת שקר אינו נרתע מלומר שקר, שאוהב להשתעשע עם דמיונותיו, ואין לו מחסום בפיו לומר רק את האמת, סופו שגם בפני ב"ד לא ירתע מלמסור עדות שקר, ולא ירגיש בכך שום נקיפות מצפון.

הדיוק בשמיעת המעשה גם הוא ממידת האמת

רבינו יונה מוסיף עוד הגדרה על סוג של שקר ללא כל תועלת ורווח: "ויש אנשים יהליפו מקצת הדברים אשר שמעו בבלי דעת כי לא

ישיתו לבם לחקור בעת שומעם", קודם דיבר על סוג אנשים שמספרים בכוונה שקר ללא כל תועלת אלא עושים זאת מאהבת השקר, עתה מוסיף שיש אנשים שמספרים דבר אמת אבל אינם מדייקים בדברים, ולמה? "כי לא ישיתו לבם לחקור בעת שומעם", כשהם שמעו את המעשה שאותו הם מספרים, בשעת השמיעה לא הקפידו ולא חקרו על דיוקם של דברים וקלטו את הדברים באופן לא מדויק, ולכן גם אח"כ אינם מדייקים כאשר הם מספרים את הדברים לאחרים.

"גם זאת מדה רעה, ואמר שלמה ע"ה (משלי כא, כה) ואיש שומע לנצח ידבר, פירוש איש נותן לב לשמוע, ולהאזין עד תכונת הדברים אשר ידברו באזניו למען יספר אותם על נכון, ולא ימצא בפיו לשון תרמית, לנצח ידבר, כי יאהבו בני אדם לשמוע דבריו", אדם כזה שנותן לב לשמוע ומדייק על פרטי הדברים, אוהבים לשמוע אותו, כיון שיודעים שדבריו הם דברים אמתיים ומדויקים, "ולא יאמרו לו לעולם למה תדבר עוד דבריו", לא יטיחו בו שאינם מעונינים לשמוע את דבריו, בשל היותם בלתי נכונים ומדויקים.

שורש אמיתותם של דברים נובע מהדיוק בשמיעתו, יש להטות אוזן ולב לשמוע סיפור הדברים לאמיתו עם כל פרטי הפרטים. מו"ר רבי אבא גרוסברד סיפר על רבני גרוחם ממיר זצ"ל שהיה קשה לספר לפניו מעשה, כיון שבעת הסיפור היה שואל וחוקר את כל פרטי המעשה עד לפרטים הקטנים ביותר, כאלה שהמספר עצמו לא שם לבו אליהם, עד שהמספר היה נבוכך ונוכח לדעת שהוא עצמו איננו יודע בדיוק איך היה המעשה, אלא רק היה נדמה לו שיודע.

אמת ושקר בראיה

ואמנם ענין דיוק הדברים לאמיתם, אינו רק בשמיעה ובדיבור דברי אמת גרידא, אלא צריך גם לראות את האמת. הרבה פעמים מספר אדם את אשר ראה, ולבסוף נמצא שאין הדברים מדויקים, ברוב המקרים אין זה נובע מכוונה רעה לסלף את המעשה, אלא זה נובע מכך שראייתו היתה ראייה שטחית בלבד, הוא לא טרח לדייק בראייתו בפרטי המעשה. סיבת הדבר היא, אדם שאיננו רגיל להתרחק מן השקר גם איננו מדייק במה שרואה ושומע, די לו לראות ולשמוע את פרטי המעשה בצורה שטחית בלבד, רק "בערך" ובהשערה בלבד.

סיפרו לי, שעשו נסיון להמחיש עד כמה בני אדם אינם מודעים למה שרואים, שיכולים להעיד על מעשה שלא היה: ביימו אסיפה והאור

ככה באמצע, ואחד הנוכחים הלם בחוזקה על השולחן, וע"י כך נוצרה מהומה גדולה, ואח"כ כששאלו את הנוכחים את אשר אירע, תיאר כל אחד מהם תיאור שונה, עד שהיו דבריהם משונים זה מזה לגמרי. אמנם כל אחד מהם היה סמוך ובטוח באמיתות דבריו, וכמובן שאיש מהם לא רצה לשקר, אלא שהראיה שלהם היתה שטחית ולכן לא ידעו לדייק במה שראו.

הגדרת איש אמת

כך הוא טבעם של בני אדם, גם אם אינם משקרים ביודעין מכל מקום עלולים לסלף בפרטי הדברים ובדיוקם. אם אינם מתרחקים מהשקר ואם אינם דבקים באמת, אין הם מקפידים ומדקדקים בראיה ובשמיעת הדברים, ממילא זה מביא לכך שגם אינם מדייקים בדיבור, בשבילם מספיק "חצי אמת", אבל גם "חצי אמת" הוא שקר. האדם עצמו אינו מודע עד כמה הוא רחוק ממידת האמת, ועד כמה אין הוא מקפיד לדייק בראיה ובשמיעה וכש"כ בדיבור. איש אמת הוא זה אשר חוקר ודורש לדעת עד תום את פרטי הדברים לאמיתותם, ואם אינו יודע בבירור אומר שאינו יודע.

זכפי שהקדמנו, לא בכדי הזהירה התורה על איסור השקר בלשון הרחקה "מדבר שקר תרחק", מפני שהשקר היא מחלה חברתית, רוב שיחם ושיגם של הבריות הוא על מילי דעלמא, וכל אחד מרגיש צורך ודחף להשתתף בשיחה ולומר את דברו, שאם לא כן ייחשב "חלילה" לתם או לכסיל, וכל אחד מוסיף תוספת משלו לדברים שנאמרו כבר, ולא תמיד הדברים אמיתיים ומדויקים, וכך בנקל הופכות השערות ופיסות מידע לעובדות מוצקות. על כך באה אזהרת התורה "מדבר שקר תרחק" שלא להתפתות אחרי השקר ולא להתקרב לכל דבר שיש לו זיקה לשקר.

אחד מיסודות העבודה בבית התלמוד ד"קלם" היה על מידת האמת, ואחד מדרכי העבודה למעשה, היה שאדם צריך לדייק מאוד בדיבורו, כגון כששואלים אותו מה השעה לא לומר את השעה "בערך" (אמנם יש לימוד זכות על אותם אנשים שעונים בערך את השעה, כיון שבדרך כלל גם השואל עצמו אינו מדקדק כל כך לדעת את השעה המדויקת), אלא לומר את השעה במדויק, וזאת כדי להשריש בו את אהבת האמת.

כשם שיש מושג של אהבת השקר וכאמור לא מתוך כוונה ומחשבה להזיק לזולת או לתועלת עצמו, כך לעומת זה יש אהבת האמת. על האדם לאהוב את האמת, שתהיה לו סלידה טבעית מכל דבר שקר. מכל

דבר שאיננו מדויק, הן בראיה והן בשמיעה והן בדיבור, ועל מידה זו נייחד את דיבורנו, להזכיר ולראות את שרשי הדברים ועד היכן הדברים מגיעים, כדי שנדע להעריך אל-נכון את מעלתו של דובר אמת, וכדי שיהא בדינו הכלים הנכונים לזכות ולקנות מידה זו של אהבת האמת.

ועד ב

אמ"ח 1294667

מס' תשס"ז

הצד השווה בד' כתות שאינן מקבלות פני השכינה

אמ"ח 1294667

אמרו רבותינו ז"ל (סוטה מב.): "ארבע כתות אין מקבלות פני השכינה: כת לוינים, כת שקרנים, כת חנפים, כת מספרי לשון הרע, כת לוינים דכתיב (הושע ז,ה) משך ידו את לוינים, כת שקרנים דכתיב (תהלים קא,ז) דובר שקרים לא יכון לנגד עיני, כת חנפים דכתיב (איוב יג,טז) כי לא לפני חנף יבוא, כת מספרי לה"ר דכתיב (תהלים ה,ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע" [והובא ברבינו יונה שערי תשובה ש"ג, קעב].

אוצר החכמה

פני השכינה – השפעת השכינה

את ארבע כתות אלו סיווגו חז"ל בהגדרה אחת – "שאינן מקבלות פני שכינה", וכפי שלמדו מהפסוקים הנ"ל שעיקר ההדגשה שאינם יכולים לעמוד לפני הקב"ה. לא אמרו "אין להם חלק לעוה"ב", כי באמת מצד מעשיהם יש להם חלק לעוה"ב ושייכות אל השכינה, שהרי מי שכלל אינו נמצא בעוה"ב א"א לומר עליו שאינו מקבל פני השכינה, שהרי לא נמצא כלל סמוך לשכינה, אלא מצד אחד הם עומדים לפני הקב"ה וצריכים להיות קרובים אל הקב"ה, אך שייכותם לד' כתות אלו היא המונעת מהם להיות ממקבלי פני השכינה.

למה הדבר דומה: לאדם שהטריח את עצמו מרחוק לבוא לארמון המלך כדי להתקבל לפני המלך, ועומד בפתח הארמון ואומרים לו שאינו יכול להתקבל לפני המלך. אדם שאינו נמצא בארמון המלך וכש"כ כשנמצא בעיר אחרת א"א לומר עליו שאינו מתקבל לפני המלך. כך הוא הגדר בד' כתות אלו, הם עומדים בארמון המלך כדי לזכות למדרגה הגבוהה להיות ממקבלי פני השכינה, אבל כיון שיש להם שייכות לד' כתות אלו אינם זוכים להתקבל לפני המלך.

חז"ל גם לא אמרו שאינן נהנין מהשכינה, אלא אינם מקבלים "פני השכינה", פנים הוא ביטוי למדרגה גבוהה בהשפעה, כמש"כ "יאר ה'

פניו אליך". כשאדם מדבר פנים בפנים הדבר עושה רושם והשפעה גדולה יותר, וזהו הענין בקבלת פני השכינה - לזכות לקבל השפעה גדולה מהקב"ה.

ד' כתות שורשן הוא שקר

וצריך לבאר: א. מהו המכנה המשותף לד' כתות אלו שהגדירו אותן שאינן מקבלות פני השכינה, ב. מדוע דוקא על כתות אלו נאמרה ההגדרה שאינן מקבלות פני השכינה, ולא נאמרה הגדרה אחרת כגון שאין להם חלק לעוה"ב.

השורש המשותף בד' כתות אלו שהן מושחתות על השקר, וכפי שנבאר את שורשה של כל כת. הקב"ה חותמו אמת "דובר שקרים לא יכון לנגד עיניו", ולכן אם יש לאדם איזו זיקה ושייכות לשקר אין הוא מקבל פני השכינה, היינו שאין לו את הכלים לזכות לקבלת פני השכינה שהיא חותם של אמת.

כת שקרנים

כת שקרנים, כפשוטו, וכפי שהארכנו לבאר בועד א' עפי"ד רבינו יונה, שיש בכת זו כמה סוגים, יש שהשקר משמש להם כאמצעי לצורך מטרתם להשיג איזה רווח ממון או תועלת אחרת, ויש ששייכותם לכת זו נובעת מאהבת השקר גרידא, היינו שיש בהם משיכה וחיבה להשתעשע בחיי הדמיון והכזב ולהנות מהבלתי מציאותי, וכפי שהארכנו לבאר. הדבר מתבטא בכמה דרכים, הן בחוסר שמיעת דבר אמת והן בחוסר דיוק בראיית האמת, וסופו שאדרכה גם מעיז פניו להעיד עדות שקר בחברו.

כת ליצנים

כת ליצנים, אף היא מושחתת על שורש השקר, שמנתק את עצמו מהמציאות ומהמעשים המוכרחים, שע"י התלוצצות מהמציאות אין המציאות עושה עליו רושם והשפעה כלל, כפי שכתב רבינו יונה (שע"ת ג, קעו) "שלוּעג תמיד לדברים ולפעולות ואין דעתו להבזות בעליהם, אך מרחיק הדברים שאין להרחיקם ומרחיק תוחלת הפעולות שיש תקוה לתעלתם", היינו שע"י התלוצצות מבטל את חשיבות הערכים. וכך הגדיר המסלת ישרים פרק ה את הליצנות: "כי הנה השחוק הוא מאבד את לב האדם עד שכבר אין הטעם והדיעה מושלת בו, והרי הוא כשיכור או שומה, אשר אי אפשר לתת להם ערמה או להנהיגם כי אינם מקבלים הנהגה".

שיכור הנמצא בגילופין, שום פעולה לא עושה עליו רושם, כיון שעכשיו הוא חי חיים שאינם מציאותיים, ואדרבה השיכור עצמו סבור שהוא חי בעולם שכולו טוב נאצל אומות העולם השיכורים הם בדרך כלל אותם אלו שיש להם צרות וע"י השכרות הם בורחים מהמציאות לחיי דמיון]. כך הליצנות מכריחה את האדם לברוח מהמציאות ומשכנעת אותו שהבלתי מציאותי והדמיון הם האמת.

וכך אמרו: ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות, מבאר הסבא מקלם ז"ל "תוכחות" מלשון "הוכחה", כלומר גם אם יהיו מאה הוכחות לדבר מסוים עד שאי אפשר לפרוך הוכחות אלו, מ"מ ע"י ליצנות אחת כל אותן הוכחות לא יעשו עוד שום רושם, כיון שאותה ליצנות הוציאה את האדם מן המציאות אל הבלתי מציאות. וגם אם יבואו עליו יסורים מ"מ אף הם אין בהם כדי לנתק אותו מהבלתי מציאותי, כיון שהוא שקוע בחיי הליצנות, ולכן "קשה ליצנות שתחילתה יסורים וסופו כליה" (ע"ז יח:).

אוצר חכמות

כת חנפים

כת חנפים, החנופה אף היא מושתתת על שקר, כשרוצה האדם לקבל איזה דבר הרי הוא מחניף לנותן ע"י שמהללו ומשבחו אפילו בדברים שאינם אמת כלל. מדה מגונה זו רח"ל רווחת אצל הרבה אנשים בחיי היום יום, הללו נהנים להחניף לזולת ונהנים להיות מוחנפים ע"י הזולת, אפילו שידעו שהחנופה אין בה אמת וכולה שקר, ובכל זאת מתמוגגים מנחת לקבל את החנופה, זהו הדמיון!

כת מספרי לשון הרע

כת מספרי לשון הרע. מהו לה"ר? הגדלת עצמו על חשבון חברו, וחז"ל אמרו (ערכין טו:) "אמר ריש לקיש מאי דכתיב אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון, לעתיד לבוא מתקבצות כל החיות ובאות אצל הנחש ואומרות ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל (יש להם הנאה ותועלת מטבעם הרע לטרוף - כדי לאכול) אתה מה הנאה יש לך? (הרי בכל מאכליו אינו טועם אלא טעם עפר, ואם כן בנשיכה אין לו טעם) אמר להם וכי מה יתרון לבעל הלשון".

וצריך להבין את השאלה מה היתרון לבעל הלשון, הרי אנו רואים שיש הנאה ומשיכה גדולה לדבר לה"ר, עד שקשה מאוד להגמל ממנו. ביאר מו"ר הגרא"א דסלר זצ"ל שמעצם סיפור הלשה"ר אין הנאה, אלא ההנאה היא מכך שהוא חושב ומדמיין לעצמו שאם ישפיל את חברו

ויגלה את מומו בזה הוא יגדיל וירומם את עצמו ויתכבד בקלוננו, שהרי הוא עצמו נקי מכל אותם פגמים ומומים שסיפר על חברו.

המשיכה לדבר לשון הרע נובעת מכך שאדם אינו מודד ובודק את עצמו איך הוא נראה באמת, מה הם מעלותיו וחסרונותיו, אלא הוא נוהג למדוד ולבדוק את עצמו כיצד הוא נראה בעיני הזולת, איך הזולת מעריך אותו ומה לא ימצא חן בעיניו. ומכך נובעת המשיכה לדבר לשה"ר על חברו, שע"י כך שיגלה את חסרונותיו של חברו ירומם את עצמו שהוא אינו כמותו¹. זוהי השאלה מה יתרון לבעל הלשון, אין לו שום תועלת והנאה ממשית, אלא הוא רק משלה ומרמה את עצמו שתהיה לו תועלת ע"ג שיכליט את עצמו, זהו דמיון בלבד, אין יתרון לבעל הלשון אלא רק היזק כנשיכת הנחש. נמצא איפוא, שגם מספרי לשון הרע הם אנשים שחייהם מושתתים על הכוזב והדמיון.

¹²³⁴⁵⁶⁷

פני השכינה - הנאה מאמיתת השי"ת

ד' כתות אלו שאינן מקבלות פני השכינה אין מדובר במי שנכשל בלשון הרע או בליצנות, אלא הם אנשים שעצם חייהם מושתתים על שקר ליצנות חנופה ולשון הרע, את חייהם הם משתיתים כשיטה ודרך על חיי הדמיון הכוזב והמרמה.

יכול להיות שמצד אחד יש להם הרבה זכויות שמכוחן זוכים להיות בגן עדן, אבל לא שייך שיהיו מקבלים פני השכינה, מפני שהקב"ה הוא אמת וכל השפעה של הקב"ה היא השפעה של אמת, א"כ אין להם את הכלים לקבל את ההשפעה האמיתית של הקב"ה. וכך הם דברי המהר"ל (נתיבות עולם נתיב הכניעה פ"א): "ד' כתות הם רחוקים מאמיתת מציאותו אשר הוא יתב' מחויב המציאות וכו'", כל מציאות היא רק מציאות אפשרית, אינה מציאות מוכרחת, ואילו הקב"ה מציאותו היא מציאות מוכרחת (ולהלן נבאר ענין זה), "וזה שאמר ד' כתות אינם רואים פני

1. מו"ר זצ"ל ביאר את דברי חובות הלבבות (שער הכניעה סוף"ז) בעונשו של המדבר לה"ר, שלעת"ל "ימצאו בספר חובותם חובות שלא עשו וכשאומרים לא עשינום יאמר להם נוספו עליכם כעבור פלוני ופלוני שדברתם בם", ולכאורה מה הצדק בדבר ומה השייכות בעונש זה לחטא לשון הרע? והסביר כיון שכל המשיכה לדבר לה"ר בגנות חברו הוא להתכבד בקלון חברו, היינו לבנות את ערכיו ומעלותיו ע"י השפלת חברו, ולכן העונש מדה כנגד מדה שחבירו יבנה ממנו, זכויותיו יעברו לחברו, וחובות חבירו עוברות אליו.

השכינה כי הפנים הוא אמיתות מציאות הדבר", מציאות האדם ופנימיותו ניכרת בפניו, ("פנים" מלשון "פנים"), וד' כתות אלו שאינם מציאותיים אינם זוכים לקבל את ההשפעה ממציאות האמיתית של השי"ת.

זאת ועוד, אדם יכול להבין ולהשיג דברים רק עד כמה שיש לו את הכלים לכך. כפי שנאמר (משנת ר"א פ"ז) "הכופר בטובתו של חברו לסוף כופר בטובתו של מקום", מבאר רבי נחום זאב מקלם ז"ל (עי' ממ"א ג עמ' 101, וח"א עמ' 51) "לסוף" היינו בעוה"ב, כלומר אין לו את הכלים בעוה"ב להבין את חסדי השי"ת אם אין לו שייכות למדת החסד, כיון שכופר בטובתו של חברו איננו יכול להנות בעוה"ב מהשגת חסדי השי"ת, כי אם בעוה"ז אין לו מושג בחסד גם בעוה"ב אינו מבין את חסדי השי"ת. וכך גם אדם שאין לו שייכות לאמת, הוא חי את חייו בחיי דמיון וכזב, איננו יכול לקבל את המציאות האמיתית של הקב"ה, מכיון שבעוה"ב ההנאה היא מהאמת - חותמו של הקב"ה אמת, כדוגמת החותם המעיד על שייכותו לבעל החותם, כך במחיצתו של הקב"ה יכולים להימצא רק אנשי אמת שמשייכים אותם לחותמו של מלך.

נקודת האמת

נמצינו למדים עד כמה חשוב להיות דבוק למדת האמת שעל ידה נזכה לקבל פני השכינה. מו"ר זצ"ל אמר שאחת הדרכים בלימוד המוסר היא לעמוד על נקודת האמת (עי' ממ"א א עמ' 57), האדם כשלעצמו מלא תירוצים ונגיעות על מעשיו, ורוב התירוצים להצדקת מעשיו הם דמיוניים ורחוקים ממדת האמת, ולפיכך ראשית לכל צריך האדם לעמוד על עצמו לראות את האמת במעשיו, כי איך יבנה את עצמו אם הוא מרמה את עצמו, ורק ע"י שישייך את עצמו למדת האמת יזכה להיות אדם של אמת, ואז יוכל לעלות ולהתעלות במידותיו ובהנהגותיו.

העבודה היא רבה, לא מעריכים מספיק את מידת האמת, חושבים שאמת פירושה רק לדבר דברי אמת, אבל כפי שלמדנו כל דמות האדם ומהותו צריכה להיות אמת, על האדם להיות חיי אמת, ולסלוד סלידה מוחלטת מחיי דמיון של שקר, להיות פנה ומציאותי עם עצמו, ע"י זה הוא יזכה להכין את הכלים לקבלת פני השכינה.

מדה טובה מרובה ממדת פורענות, אם החי חיי שקר מרחיק את עצמו מפני השכינה, על אחת כמה וכמה הזוכה להיות איש אמת כמה הוא זוכה לדביקות בפני השכינה.

ועד ג

תפלה – בקשת האמת

”קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת” (תהלים קמח, יח), תפלה שהיא אמת אינה חוזרת ריקם. זהו יסוד הצלחת התפלה ועל זה סובב חלק גדול מעבודת ה' שלנו, ולפיכך מן החובה לבאר את צורת התפלה, מהו ”יקראהו באמת”, וכי יש תפלה שאינה אמת אלא שקר? את יסוד מדרגת התפלה בבחינה של אמת נלמד מדברי הגמ' (יומא ט:), כשחזרו אנשי כנסת הגדולה לארץ ישראל לבנות בית המקדש השני, איתא בגמ': ”ויצעקו אל ה' אלהים בקול גדול, מאי אמור אמר רב ואיתימא ר' יביא ביא [לשון זעקה וקובלנא – רש"י] היינו האי דאחרביה למקדשא וקליה להיכליה וקטלינהו לכוֹלֵהוּ צדיקי ואגלינהו לישראל מארעהון ועדיין מרקד בינן, כלום יהבתי לן אלא לקבולי ביה אגרא, לא איהו בעינן ולא אגריה בעינן, נפל להו פיתקא מרקיעא דהוה כתב בה אמת, אמר רב חנינא שמע מינה חותמו של הקב"ה אמת”.

תפלת אנשי כנה"ג

לביטול יצה"ר מתוך בקשת האמת

וצריך להבין: א. מה ענין התפלה על ביטול יצר הרע, "לא איהו בעינן ולא אגריה בעינן", הרי הקב"ה ברא את היצה"ר כדי לתת לנו את הבחירה בין הטוב והרע אשר ע"י זה נזכה לשכר עוה"ב, א"כ מה שייך ע"ז תפלה לביטול השכר ולביטול היצה"ר נגד רצונו של הקב"ה, ב. צריך גם להבין מדוע נפלה דוקא פיתקא משמיא שכתוב בה אמת, ומה השייכות של פיתקא זו לבקשתם לביטול היצה"ר, וכי היתה בתפלתם איזו שייכות לשקר שהיה צריך ליפול חותם של אמת, ג. גם צ"ב דבריהם שאמרו ש"מ שחותמו של הקב"ה אמת.

ביאור הדברים, בקשת אנשי כנה"ג על ביטול יצה"ר לא היתה סתם בקשה להקל מעליהם את עבודת ה', אלא זו היתה עבודה של מסירות נפש, שהם הבינו שלמען קידוש ה' בבריאה מוכרחים לוותר על יצה"ר ועם זאת גם לוותר על השכר.

מו"ר הגרא"א דסלר זצ"ל (עי' ממ"א ג עמ' 277) הסביר ע"פ המבואר בספה"ק, שכאן היה סיום של תקופת הנבואה ותחילה של

תקופה חדשה של תורה שבע"פ, אנשי כנסת הגדולה: חגי זכריה ומלאכי היו ג' נביאים אחרונים, ומכאן ואילך פסקה נבואה מישראל. והנה כל זמן שהיתה נבואה בישראל היו נסים גלויים אשר עי"ז ניתן להם הכח הנגדי להתמודד עם יצה"ר דע"ז, אבל אחר שפסקה נבואה הבינו שללא נבואה חלקים גדולים מעם ישראל לא יוכלו לעמוד נגד יצה"ר של עבודה זרה. היום אנו בתקופה אחר שביטלו את יצה"ר דע"ז, לכן אין אנו יכולים להבין את הקושי להתמודד עם יצה"ר דע"ז [ועי' גמ' (סנהדרין קד): שמנשה אמר לרב אשי שאם היית בדורינו היית רץ בכל כוחך אחר העבודה זרה, ועי' ביאור הדברים בשפתי חיים מועדים ג עמ' רעט ע"פ דברי המהר"ל], אבל הם בדורם הבינו את הקושי הגדול להתמודד ללא נביאים נגד יצה"ר דעבודה זרה, וא"כ יהיה חילול ה' עצום בבריאיה.

תפלתם זו היתה עבודה עצומה של מסירות נפש למען קידוש ה' בבריאיה ולא כדי להקל מעליהם את עבודת ה', כי הבינו שא"א לעמוד כנגד יצה"ר דע"ז, וממילא כדי לבטל את היצה"ר מוכרחים גם לוותר על השכר.

"פיתקא מרקייעא" אישרה את בקשתם

כיון שתפלתם וזעקתם היתה עבודה של פנימיות אמיתית, מסירות נפש למען קידוש ה', נפלה פיתקא משמיא שכתוב עליו אמת, אמרו ש"מ חותמו של הקב"ה אמת, כלומר חותם היינו אישור כדוגמת חתימה על נייר שהוא אישור על הכתוב בו, כך זכו שקיבלו אישור מהקב"ה שתפלתם היתה מתוך בקשת האמת, שהפנימיות התאימה לגמרי עם החיצוניות. היה זה אישור שלא היתה אפילו נקודה קטנה וכוונה אחרת בפנימיותם שלא התאימה עם בקשתם בפה, שלא היתה בתפלתם שום כוונה להקל מעליהם את עבודת ה', שאם לא כן הרי זה חילול ה' וחוצפה לדרוש מהקב"ה לביטול יצה"ר וגם לוותר על השכר, כי זה נראה כזלזול בשכר עוה"ב. ועל זה זכו לאישור משמים שבקשתם היא אמת, שלא חבויה בפנימיות כוונה אחרת מבקשתם בפה, וכל תפלתם היתה פנימיות אמיתית שבלב, מחמת שלא יכלו לראות את חילול ה' בבריאיה. [לקמן יתבאר ענין ההגדרה "חותמו של הקב"ה אמת"].

וממשיכה הגמ' (שם): "אותיבו בתעניתא תלתא יומין ותלתא לילואתא מפרוהו ניהליו נפק אתא כי גוריא דנורא מבית קדשי הקדשים אמר להו נביא לישראל היינו יצרא דעבודת כוכבים". רק אחר שאישרו משמים

שבקשתם לביטול היצה"ר היא אמת, שנובעת מתוך פנימיות אמיתית טהורה, רק אז המשיכו בעבודת ה' שלהם וישבו בתענית ג' ימים וג' לילות לביטול יצה"ר דע"ז. זאת מכיון שאדם עצמו איננו יודע בודאות אם הפנימיות שלו היא אמת המתאימה לגמרי עם החיצוניות, רק הקב"ה שהוא החוקר לב ובוחן כליות הוא יכול לאשר שאכן הפנימיות היא אמיתית וטהורה והיא אך ורק למען עבודת ה' בלבד.

^{הוא} ^{הוא} ^{הוא}

^{הוא} ^{הוא} ^{הוא}

^{הוא} ^{הוא} ^{הוא}

ירמיה ודניאל תפלתם היתה מתוך הכרה פנימית של אמת

בזה נבין גם את המשך דברי הגמ' (שם): "למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה, אתא משה אמר הא-ל הגדול הגבור והנורא, אתא ירמיה ואמר נכרים מקרקרין בהיכלו איה נוראותיו לא אמר נורא" - על מקום המקדש נאמר (בראשית כח, יז) "מה נורא המקום הזה", תכלית בית המקדש היא "למען תלמד ליראה את ה'" כמש"כ התוס' (ב"ב כא.) שהעבודה בביהמ"ק היתה מביאה ליראת שמים, וירמיה שראה נכרים רוקדין בהיכלו, הלא על כזו קלות ראש נוראה בבית המקדש לא ניתן לומר נורא, לכן אמר "הגדול הגבור" - נורא לא אמר (ירמיה לב, יח).

"אתא דניאל אמר נכרים משתעבדים בבניו איה גבורותיו לא אמר גבור" - דניאל ראה את הגלות האיומה בבבל בתקופה שלאחר החרבן, כיצד נכרים משתעבדים בבניו והקב"ה כביכול אינו מושיע, ולא הבין איך אפשר לומר גבור, ע"כ אמר רק "הגדול והנורא" - גבור לא אמר (דניאל ט, ד).

"אתו אינהו ואמרו אדרבה זו היא גבורת גבורתו שכובש את יצרו [כעסו] שנותן ארך אפים לרשעים ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות". אנשי כנה"ג שלא חיו בתוך עצם התקופה של הסתר פנים דירמיה ודניאל, ראו את השגחת השי"ת מתוך מבט רחב יותר, אח"כ כשחזרו לא"י אמרו שעצם כבישת כעסו של הקב"ה שנותן ארך אפים לרשעים זוהי גבורה עצומה של השי"ת, ואלו הן נוראותיו שאף שהאומות רוצים לכלות את ישראל מ"מ אינם יכולים לבצע את זממם, שעם ישראל חי וקיים ככבשה אחת בין שבעים זאבים, וכל זאת הוא מכח נוראותיו של הקב"ה.

"ורבנן היכי עבדי הכי ועקרי תקנתא דתקין משה אמר רבי אלעזר מתוך שיודעין בהקב"ה שאמיתי הוא [מסכים על האמת ושונא את השקר - רש"י] לפיכך לא כיזבו בו", ולכאורה, אם הם היו אומרים את אותם

התארים שכתוב בתורה שמושה אמרם מדוע זה נקרא כזב? אכן גם ירמיה ודניאל לא היה להם ח"ו פיקפוק באמונה, וידעו שהקב"ה הוא גבור ונורא, אבל הם רצו שתפלתם תהיה תפלה אמיתית לגמרי, שהפנימיות תהיה זהה לחלוטין עם החיצוניות, ואם יאמרו בתפלה גבור ונורא והם בפנימיותם אינם חיים במדרגה זו הרי זה נחשב כאילו כיזבו בו, כי אדם המתפלל תפלה שאינו מזדהה עמה לגמרי בהבנה ברורה ומוחלטת ולא רק באמונה, אין תוכו כברו הרי זה כזב. זה מה שאמרו חז"ל שיודעין בהקב"ה שהוא אמיתי, הם ידעו בפנימיותם עד כמה הקב"ה דורש שהתפלה תהיה תפלת אמת, והם שחיו בתוך תקופה של צרות וגלות לא חיו בפנימיותם את ההכרה הברורה של גבור ונורא, אע"פ שידעו והאמינו באמונה שלימה שהוא גבור ונורא, אבל אם יש סתירה - ואפילו באיזו בחינה קטנה - בין החיצוניות לפנימיות, זו אינה תפלה של אמת [עיי' בהרחבה כל ענין זה בשפתי חיים מועדים ג עמ' רנ-רנד].

תפלה מתקבלת לפני השי"ת כשהיא אמת

נמצינו למדים את גודל מעלת התפלה וכיצד צריכה להיות הגישה לצורת התפלה, אמת אינה רק בגדר מעלה בעלמא אלא זהו היסוד לקבל שייכות אל הקב"ה. התפלה מתקבלת לפני ה' רק אם היא באמת, כמש"כ "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת", ה' קרוב רק למי שקורא באמת עד כמה שיד אדם מגעת בשייכותו אל האמת, כיון שהקב"ה הוא אמת מתקבלת לפניו תפלה שהיא אמת, תפלה הנובעת מפנימיות אמיתית ללא סתירה אל החיצוניות.

יסוד הענין מבואר גם בגמ' (פסחים נ.) דאמרי' על הפסוק "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד", והקשו "אמו האידנא לאו אחד הוא, אר"א בר"ה לא כעוה"ז העוה"ב, העוה"ז על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת, לעוה"ב כולו הטוב והמטיב", בעוה"ז רואים הנהגות שונות, הנהגת החסד והנהגת המשפט, אבל בעוה"ב יתגלה שכל הנהגות, גם אלו הנראות מבחינתנו בעוה"ז כמשפט, היו בעצם מהנהגת החסד, ואעפ"כ בעוה"ז אין אנו מברכים על בשורות רעות "הטוב והמטיב" כי אם "דיין האמת". אמנם אף בעוה"ז חייב אדם לומר "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד", שכן היא האמת אשר תתגלה לעת"ל, ואף שגם בעוה"ז מאמינים באמונה שלימה ויודעים שהכל - גם הרע - הוא נובע

מהנהגת הטוב, אבל כל עוד שאנו נמצאים תחת הנהגת העוה"ז, ממבט שלנו אנו רואים את הנהגת המשפט, וע"כ אין אנו יכולים לברך על כך "הטוב והמטיב" כי זוהי בחינה של "כיזבו בו". ברכה שהיא פניה ישירה אל הקב"ה לדבר אליו בלשון "ברוך אתה ה'" צריכה להיות אמת לאמיתה, כי כשאנו פונים אל הקב"ה שהוא האמת האמיתית, הפניה אליו צריכה להיות עם הרגשה אמיתית שכל מעשיו הם "הטוב והמטיב", וע"כ עכשיו בעוה"ז אפשר לברך רק "דיין האמת".

אוצר החכמה

ברכות מתוך הכרת האמת

כך צריכה להיות אמירת הברכה לפני ה' – הן ברכת השבח והן ברכת הנהגין והמצוות – לשייך את הברכות אל האמת, כשבאים לברך ברכה לפני ה' שהוא האמת האמיתית גם הברכה צריכה להאמר מתוך הכרה של אמת, וללא הכרה זו הרי זה ח"ו בחינה של "כיזבו בו". ולדוגמא בברכת "שהכל נהיה בדברו", צריך לחוש את האמת שהכל נהיה בדבר ה', כוס המים קיימת כי זה כרגע דבר ה' ורצונו יתב', "בדבר ה' שמים נעשו" (תהלים לג,ו), "דברך ניצב בשמים" (תהלים קיט,פט), כדברי חז"ל (מדרש תהלים שם) שאותו הדיבור של "ויאמר אלוקים יהי אור" ניצב גם עכשיו בשמים ופועל ומהוה את כל העולמות כל רגע, כמו כן גם המים שנבראו בששת ימי בראשית בדבר ה', קיימים עכשיו לא מחמת הדיבור ההוא אלא דיבור ההוה של הקב"ה, "דבר ה'" הוא המהוה את המים, זה פרוש הברכה: "שהכל נהיה בדברו" – דיבור ההוה. זוהי עבודת ה' באמירת הברכות, לחוש שהמציאות שיש עתה המים לשתיה הרי זה רצונו יתב' שבהוה, ועל זה באה הברכה והשבח והתודה, שהקב"ה דואג בכל רגע. אמירת ברכה ללא תחושה והכרה זו יכול להתפרש ככזב ח"ו! וכך בשאר הברכות, כשבאים לברך ברכה לפני ה' שהוא אמיתי, צריכה הברכה להאמר מתוך הכרה של אמת!

כאמור יסוד עבודת התפלה, לשייך את התפלות והבקשות לאמת. כיצד מקבלים שייכות בתפלה אל האמת? א. שישמע האדם את מה שאומר ולא יהיו תפלותיו ללא כוונה, כשאומר "ברוך אתה ה'" יחוש שעומד לפני ה' שהוא האמת האמיתית ומדבר עמו, ב. שיחיה בהכרה ובידיעה ברורה את מה שמבקש מהשי"ת, שאת הדעת הקב"ה לבדו ואין בלתו חונן, ואת הרפואה השי"ת נותן, וגם אם הוא אדם בריא בגופו זה עצמו רפואה, וכך בכל בקשות התפלה והברכות לדעת שהוא לית

מגרמיה כלום! ללא הכרה וידיעה זו אם ח"ו אומר את הברכות ולבו
בל עמו זהו כזב!
מאמר החכמה

תפלה שאיפה אל האמת

זאת ועוד, תפלה זו שאיפה! לזכות לרצון הקב"ה. בעומדנו בתפלה לפני ה' מגלים ומבטאים את שאיפתנו אל הקב"ה, א"כ השאיפה צריכה להיות אמת לאמיתה, שאנחנו נזדהה עם השאיפה שרצוננו זהו גם רצון הקב"ה. אמנם ודאי זו מדרגה גבוהה להזדהות עם הרצון והתפץ של הקב"ה ולדון כל דבר האם באמת זהו גם רצונו של הקב"ה או לא, ואם זהו רצונו זהו אמת ואם לאו זהו כזב, אך כל הדברים האלו גם ניתנים למדרגות שונות בהתאם למדרגת האדם. ודאי שאל ירמה האדם את עצמו לחטוף מדרגות גבוהות אלו שאינן בהתאם למדרגתו כי גם זה כזב. האדם איננו מלאך! צריך להיות מעשי ולדעת אם הוא אוהז במדרגה זו ואם מדרגה זו היא אמת אצלו, כי ללא עבודה ועמל לא יוכל להגיע למדרגות אלו. אבל עכ"פ חז"ל לימדונו בדבריהם והורו לנו את הדרך והמבט לשאוף ולרצות ערכים אמיתיים שהם רצונו יתב'.

הסבא מקלם זצ"ל היה אומר כי תפלה היא בעצם כולה מוסר, שע"י התפלה שבה אנו מבטאים את השאיפות שלנו לפני הקב"ה ושאיפות אלו הן גם רצונו, א"כ בתפלה אנו לומדים את רצונו של הקב"ה, ואיזה לימוד מוסר יותר גדול מזה יש לנו! אך כדי להגיע למדרגה זו שתפלה עצמה תהיה מוסר, צריך ללמוד מוסר, שהאדם יקבע בלבו את הערכים האמיתיים, ואז יזכה שגם תפלותיו יהיו על דרך המוסר, תפלה של אמת ללא שקר וכזב.

ועד ד

חותמו של הקב"ה אמת

בועד הקודם הבאנו את דברי הגמ' (יומא סט:) על בקשת אנשי כנסת הגדולה לביטול יצה"ר, עד שנפלה פיתקא משמיא שהיה כתוב בה אמת, אמרו "ש"מ חותמו של הקב"ה אמת", וכאן נעמוד בביאור הענין חותם של הקב"ה הוא אמת.

המהר"ל (נתיבות עולם נתיב האמת פ"א) עומד על ההגדרה מדוע חותמו של הקב"ה הוא אמת, הרי יש עוד מידות והנהגות להקב"ה כגון

חכמה חסד משפט ועוד. ומבאר "כלל הדבר כי השי"ת הוא האמת הגמור שהוא מחויב המציאות בעצמו..., ולכך חותמו יתב' אמת כי הוא יתב' האמת הגמור שהוא מחויב המציאות ומאתו נותן קיום אל הכל, כי מכח אמת שלו... בו מקיים הכל, וזה שאמר כי חותמו אמת, עצמו יתב' האמת והבן הדברים מאוד". דהיינו, האמת מבטאת את מהותו העצמית של הקב"ה, כדוגמת חתימת האדם על מסמך, החתימה מאשרת את שייכות המסמך אל האדם, ומאמתת את קיומו של הדבר, כך הוא חותמו של הקב"ה שמאשר את עצמותו ומהותו של הקב"ה - שהוא אמת.

"הכל נמצא מאמתת המצאו"

ונבאר את דבריו על פי דברי הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"א א-ד) המבאר לנו מהי אמת. הרמב"ם בדבריו דלהלן אינו כותב דברי פילוסופיה מופשטת, אלא אלו הם דברים עמוקים הלכה למעשה ללמדנו ולהורות לנו את ההבנה האמיתית בעמקות במושג האמת.

וכך כתב: "יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא, וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו". הרמב"ם אינו כותב "הכל נמצא ממנו", אלא "הכל נמצא מאמתת המצאו", כלומר, כל המציאות מושרשת באמיתיות של הקב"ה.

וממשיך לבאר מהי אמיתת הקב"ה: "ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות". אילו היינו חושבים שהקב"ה איננו נמצא, אי אפשר שתהיה מציאות אחרת קיימת, כל המציאות היא מותנית ותלויה בהקב"ה, כי כל מה שהוא מציאות הוא מרצונו של השי"ת ואם אין את רצונו אין מציאות.

הקב"ה מלך מעצם מהותו

"ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלכדו מצויים הוא לבדו יהיה מצוי ולא יבטל הוא לבטולם, שכל הנמצאים צריכין לו והוא ב"ה אינו צריך להם ולא לאחד מהם, לפיכך אין אמיתתו כאמיתת אחד מהם", גם אם כל הבריאה תתבטל הוא לא יתבטל ממציותו. אך אין כוונת דבריו לומר רק את היסוד שאם כל הבריאה אינה קיימת - הקב"ה ח"ו לא יתבטל ממציותו, אלא כוונתו גם לומר שאף אם הבריאה אינה קיימת הקב"ה לא מתבטל מעצם המהות שלו, וזה שמוסיף הרמב"ם בדבריו "שכל הנמצאים צריכין לו והוא אינו צריך להם וכו' לפיכך אין אמיתתו

אמית' 1234567

כאמיתת אחד מהם", כלומר, מציאותו, היותו, ומהותו, איננה תלויה בשום גורם בבריאה.

ונבאר את הדברים, מלך בשר ודם כל הויתו כמלך היא תלויה במלכות, באלו שמקבלים את המלכות ברצון וגם באלו שמקבלים את המלכות בכפיה, קיום המלכות היא מותנת במקבלי המלכות, הקב"ה הוא "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא", מעצם מהותו הוא מלך ולא מפני שמולך על הבריאה "הנמצאים צריכין לו". לסבר את האוזן נבין זאת עפ"י ד"ד חז"ל (סנהדרין כ:): שאמרו על שלמה המלך שבתחילה היה מלך על כל העולם ואח"כ מלך על ירושלים וסופו שהיה מלך על מקלו, מה כוונתם לומר שהיה מלך על מקלו, איזו מלוכה היא? אלא ר"ל שאישיותו היתה אישיות של מלך, וגם כשאשמדאי גרשו מכסא מלכותו עדיין נשארה לו אישיות של מלך. הקב"ה הוא מלך על כל הבריאה מעצם מהותו ומציאותו לא מפני שיש מכירים במלכותו או שיש בריאה וברואים הנותנים ביטוי למלכותו, אלא הוא מלך כי זו מהותו. [נאמנם בספה"ק (עי' ריש שער ההקדמות להאריז"ל) וכן הוא בדע"ת עמ' לג מבואר שהקב"ה ברא את הבריאה כדי שיקרא רחום וחנון, כוונתם היא על הגילוי שגילה לנו בבריאה ואם אין מי שיקבל את רחמיו אין הוא מתגלה לנו כרחמן, אבל אין הם מדברים על עצם מהותו].

אמת מוכרח – אמת מקרי

"לפיכך אין אמיתתו כאמתת אחד מהם, הוא שהנביא אומר זה' אלקים אמת הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמתתו", אמת במושכל פשוט הוא דבר שנמצא, שכולם מעידים על קיומו, ואם למשל יבואו ויעידו על שולחן בחדר שהוא אינו אמת כי הוא לא נמצא זהו שקר, א"כ מה כוונת הרמב"ם ש"הוא לבדו האמת"? אכן בזה מבוארת ההגדרה של אמת, אמת פירושו שדבר זה נמצא וקיים ולא יכול להיות כלל שלא ימצא, זו אמת מוחלטת, כי דבר שמציאותו תלויה אין זו אמת, זו אמת יחסית ואינה מוחלטת. הקב"ה ברא את הבריאה יש מאין, וגם קיומה איננו בכח עצמה, אלא היא תלויה בכל רגע אך ורק ברצונו של הקב"ה "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית", אילו היה זמן שהבריאה לא היתה קיימת, מציאות זו אינה אמת מוחלטת, הרמח"ל (דרך ה' א,א,ג-ד) מגדיר זאת "מציאות מקרי", היינו כרגע זו מציאות אבל אין זו מציאות מוכרחת, ויתכן שיתבטל הדבר ממציאותו. לעומת

זאת יש "מציאות מוכרח" שלא יתכן אחרת, או כפי שמגדיר המהר"ל (שם) "מחויב המציאות", אמת היינו נצחיות שלא שייך שום אפשרות אחרת.

זהו היסוד שמבאר הרמב"ם בדבריו שענין האמת אין פירושו שהוא נמצא, אמנם זו בחינה מסוימת באמת אבל אין היא האמת האמיתית, אלא האמת לאמיתה שהיא מוכרחת להמצא: "ה' אלוקים אמת הוא ללבדו האמת ואין לאחר אמת כאמתתו, והוא שהתורה אומרת אין עוד מלבדו כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו". יש עוד דברים נמצאים בבריאה, אבל "מלבדו" מציאות כזו של אמת אין כלל בבריאה, כל מציאות אחרת נובעת רק מאמיתתו של הקב"ה¹.

חותמו של הקב"ה - מהותו - אמת

לאור זה נבין היטב את ההגדרה של אנשי כנסת הגדולה: "חותמו של הקב"ה אמת", אין זו עדות על עוד מידה ממידותיו של הקב"ה, היינו כשם שהוא חכם חסיד וכו' כך יש לו מידה של אמת, אלא זו עדות על מציאותו ומהותו של הקב"ה, עדות עקרונית על דבר ששייך אך ורק אצל הקב"ה, שזהו החותם שלו, אשר ע"ז נאמר "אפס זולתו" - מציאות האמיתית של הקב"ה. בשאר מידותיו של הקב"ה שייך שתהיה בחינה מסוימת ממדותיו - כחכמה וחסד - אצל האדם, כמו שמברכים "שחלק מחכמתו לבשר ודם" או "ליראיו", וההבדל הוא בגבול ושיעור, אצל הקב"ה החכמה ללא גבול ושיעור, ואצל האדם היא רק ממה שחלק לו השי"ת, יש לו חכמה אבל החכמה היא רק מעין חכמתו יתב', וכן בשאר המידות. אבל לגבי האמת אין החילוק שזה בגבול ושיעור וזה ללא גבול, אלא זו הגדרה ששייכת אך ורק אצל הקב"ה, שאין מציאות כלל כאמת של הקב"ה. החכמה והחסד הם מעלות הניתנות לשיעורים, גם מקצת חכמה היא חכמה, מקצת חסד גם הוא חסד, לעומת זאת אמת היא מוחלט אם אינה אמת גמורה אין זו אמת, כי לא שייך כלל הגדרה של אמת במקצת.

וכך כתב המהר"ל (שם): "כי תיכף שירחק מן האמת אף אות אחת תיכף הוא שקר וכו', וא"ל יאמר האדם כי אף אם משקר מעט הלא הרוב

1. כאן הוסיף לבאר את חתימת הברכה בברכת המלכיות דימים נוראים: "כי אתה אלוקים אמת ודברך אמת וקיים לעד", והובא ביאור זה בשפתי חיים מועדים א עמ' קמט-קנ.

הוא האמת, שאין הדבר כלל כך, כאשר פר דבר מעט מן האמת הוא שקר! ולכך אם תסיר האל"ף מן האמת אף שהוא הא' הוא אחד בלבד (היינו בס"ה הוא רק מספר אחד בלבד) נעשה ממנו "מת", היפך האמת, זהו חותמו של הקב"ה - אמת! שרק הוא בלבד מחויב המציאות, ולא שייך הגדרה זו בין בנבראים העליונים ובין בנבראים התחתונים.

אמת - הוא מה שיש לו שייכות להקב"ה

מתוך הדברים אנו מבינים מהי אמת המידה של אמת, רק מה שיש לו שייכות לאמת, למציאות האמיתית של הקב"ה, דהיינו, דבר שיש לו קיום ושייכות אצל הקב"ה, להתקשר עם רצונו יתב', ומה שאין לו שייכות להקב"ה אין זו אמת. אנשי כנה"ג כל תפלתם ובקשתם על ביטול יצר הרע דע"ז היתה מתוך בקשת האמת להתקשר עם הקב"ה, שח"ו לא יהיה חילול ה' בבריאה, וכפי שהארכנו לבאר שהחיצוניות שלהם תאמה לגמרי עם הפנימיות, זו לא היתה בקשה רק מהשפה ולחוץ אבל בפנימיותם היו במדרגה אחרת. ואמנם משמים אישרו את תפלתם שיש לה שייכות לאמת, בקשה לכבוד שמים ולא ח"ו להקל מעליהם את עבודת ה' או כל כוונה ופניה אחרת. אם רוצים כבוד שמים זוהי אמת, אם מחפשים להקל את עבודת ה' אין לזה שייכות להקב"ה, אין זו אמת, אדרבה זהו שקר וכזב!

חורבן בית שני חסרון בפנימיות אמיתית

הגמ' (יומא ט:) מבארת את ההבדל בין בית ראשון לשני: "בית שני שעסקו בתורה למה נחרב מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות וכו', א"ל ריש לקיש אדרבה אחרונים עדיפי אע"ג דאיכא שיעבוד מלכויות קא עסקי בתורה, א"ל בירה תוכיח שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים".

הגר"א בבאורי אגדות דרבב"ח מבאר "והטעם כי הראשונים היו מעשיהם הטובים טמונים ועוונותיהם גלויים, כי לכם היה טוב ואחרונים להיפך, ורחמנא לבא בעי",

ההבדל בין הראשונים לאחרונים, אצל הראשונים היתה הפנימיות שלהם טובה, רק בחיצוניותם נכשלו ולא יכלו לעמוד כנגד יצה"ר, אבל אצל האחרונים היתה החיצוניות שלהם טובה, עסקו בתורה וכו', אבל הפנימיות שלהם היתה מזויפת [ועיין שפתי חיים מועדים ג עמ' רעז ביאור בהרחבה בזה], הם חיו בסתירה עצומה בין החיצוניות לפנימיות.